

בירורים בהלכה

מהי רכילות?

הוסיף, שהאיסור הוא באופן שהמספר חושב ומעריך שסיפור זה יעורר שנאה בלב השומע. נמצא, לפי הגדרה זו, שרכילות הינה דרך הגורמת לפלוני להתגנות בעיניו של אלמוני. מכאן, מובן מדוע כתב הרמב"ם לאחמ"כ שאיסור לשון הרע הוא בכלל לאו זה, שהרי זהו סיפור גנאי באופן ישיר (וכן כתב הח"ח שלרמב"ם לשה"ר או נלמד כ"ו מאיסור רכילות).

אמנם, יש להעיר שהכס"מ לא הזכיר תנאי זה שהדבר יעורר שנאה (וכנראה שהח"ח הבין שהדבר פשוט, וע"י סמ"ג [ל"ט ט] שגם הוא לא הזכיר. ואכן החינוך [מצוה רל"ו] כתב שדוקא אם פלוני דיבר דבר רע על חברו, אין ללכת ולומר זאת, וזאת דלא ככס"מ, אבל מסתבר שלשיטתו פשוט שהעיקר הוא התעוררות השנאה בלב חברו). ועוד, שבפשטות דברי הרמב"ם, כלל לא נזכר שאיסור רכילות הוא במה שפלוני אמר 'עליך' ויעשה לך', כמו שכתב הכס"מ, אלא 'כך אמר פלוני, כך שמעתי על פלוני'.

ונראה, שולוא דברי הכס"מ היה ניתן להסביר, שלדעת הרמב"ם האיסור הוא לספר מה שנעשה ברשות הפרטית של האדם. דהיינו אין לפרסם דברים שפלוני מדבר בינו לבין עצמו ולבין משפחתו, או פעולות שפלוני עושה, כהגדרה זו משמע מדברי שולחן ערוך הרב (או"ח סי' קנו, שרק בסוגריים כתב שם מהי דעת הכס"מ, ומשמע שבפשטות הבין כפשט דברי הרמב"ם), וצ"ע.

להסבר זה, מובן מדוע הרמב"ם בספר המצוות למד שמקור מצוות לשון הרע איננה מהפסוק 'לא תלך רכיל בעמך', אלא מילא תשא שמע שוא', שהרי יסוד איסורם הוא שונה, ודלא כהבנת החפץ חיים. לפי"ז נסביר, שדברי הרמב"ם שלשון הרע הוא בכלל הלאו של רכילות, הכוונה היא שגם בסיפור גנותו של החבר יש מעין הוצאת הרשות הפרטית של האדם לרשות הרבים.

כמו כן, ניתן להבין את היתרו ה'רחבי של הרמב"ם (שם ה' ה), שכאשר לשון הרע כבר נאמר בפני שלושה, ניתן לספר אותו (ובלבד שלא יתכוון להעבירו יותר), שהרי הדבר כבר התפרסם ברשות הרבים.

הגדרת לשון הרע היא אמירת דבר גנות על חברי (ואכמ"ל בגדרי אבק לשה"ר והמסתעף). אך יש לעיין מהי הגדרת 'רכילות', ומה היחס בינה לבין איסור לשון הרע?

מקור איסור רכילות הוא בפס' בפרשת קדושים (ויקרא יט, טז): "לא תלך רכיל בעמך". לעומת זאת, איסור לשון הרע אינו מפורש. בירושלמי נח' (פאה פ"א ה"א) אם מקורו מפס' זה או מהפסוק 'ונשמרת מכל דבר רע'. מדברי הרמב"ן נראה שלמד זאת מאזהרת התורה לזכור את מעשה מרים (דברים כד, ט וברמב"ן שם), ואילו הרמב"ם בספר המצוות (ל"ט רפא) למד מהפס': 'לא תשא שמא שוא'. (וצ"ע שבהלכות דעות נראה מדבריו שכלל זאת בכלל לאו דלא תלך רכיל, וע"י לקמן).

מדברי רש"י (ויקרא שם) נראה, שרכילות היא הפעולה המקדימה ללשון הרע, והוא ה'ריגולי אצל חבריו, והבדיקה מהם הפגמים שיש אצלם פגמים וחסרונות. הפצת החסרונות שבאה לאחריה היא הלשון הרע, נראה שלדבריו שני האיסורים נלמדים מאותו פסוק (וע"י פנ"מ על הירושלמי שם).

הרמב"ם (ה' דעות פ"ז ה' א-ב) כתב שדואג האדומי עבר על איסור רכילות בכך שהודיע לשאול שאחימלך הכהן נתן את חרב גלית לדוד המלך. אחימלך, נתן את החרב בתום לב, ומתוך מחשבה שהוא עוזר לשאול המלך, למרות שבפועל דוד המלך היה זקוק לה בזמן שברח משאול.

בהגדרת איסור רכילות כתב הרמב"ם: "אי זהו רכיל זה שטוען דברים והולך מזה לזה ואומר כך אמר פלוני כך וכך שמעתי על פלוני אף על פי שהוא אמת הרי זה מחריב את העולם, יש עון גדול מזה עד מאד והוא בכלל לאו זה והוא לשון הרע, והוא המספר בגנות חברו אף על פי שאומר אמת".

הכסף משנה (שם) כתב, שכוונת הרמב"ם היא שהאדם מספר: "פלוני אמר עליך כך וכך או עשה לך כך". ואפילו אין הדבר גנאי בעיני אותו 'פלוני', כמו שמצאנו אצל דואג, שאחימלך חשב שהוא עוזר לשאול. החפץ חיים (ה' רכילות כלל א, אות ב-ג)